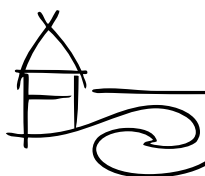

Vita Antiqua №10, 2018

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV, FACULTY OF HISTORY
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY AND MUSEUM STUDIES
CENTRE FOR UNDERWATER ARCHAEOLOGY, ARCHAEOLOGICAL AND ETHNOLOGICAL RESEARCH
Th. VOVK CENTER FOR PALEOETHNOLOGICAL RESEARCH

PREHISTORIC NETWORKS IN SOUTHERN and EASTERN EUROPE

Kyiv 2018

FONDS NATIONAL SUISSE
SCHWEIZERISCHER NATIONALFONDS
FONDO NAZIONALE SVIZZERO
SWISS NATIONAL SCIENCE FOUNDATION

Swiss National Science Foundation
Швейцарський Національний Науковий Фонд

SCOPES institutional partnership project Network
in Eastern European Neolithic and Wetland Archaeology
(NEENAWA)

SCOPES проект інституційного співробітництва
"Мережа по дослідженню східноєвропейського
неоліту та археології річок та озер"

Faculty of History, Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Історичний факультет Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка

Department of Archaeology and
Museology, Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Кафедра археології та музеєзнавства
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Centre for Underwater
Archaeology, Archaeological
and Ethnological Research
Центр підводної археології,
археологічних та етнологіч-
них досліджень

Th. Vovk Center for Paleoethnological
Research, Ukraine
Центр палеоетнологічних досліджень
ім. Хв. Вовка, Україна

u^b

u^b
UNIVERSITÄT
BERN

University of Bern
Бернський університет

Center for Prehistoric Research,
Macedonia
Центр преісторичних
досліджень, Македонія

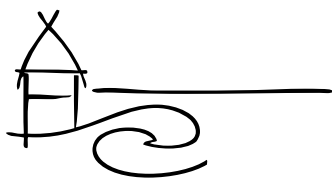
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЭРМИТАЖ
The State Hermitage Museum

State Hermitage Museum
Державний музей "Ермітаж"

Vita Antiqua №10, 2018

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА
ЦЕНТР ПІДВODНОЇ АРХЕОЛОГІЇ, АРХЕОЛОГІЧНИХ ТА ЕТНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ЦЕНТР ПАЛЕОЕТНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ім. Хв. ВОВКА

ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ ПІВДЕННОЇ та СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Київ 2018

EDITORIAL BOARD:

Dr., Prof. Rostyslav V. Terpylovskiy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine (*Head of the Editorial Board*)
Ph.D., assoc. prof. Pavlo S. Shydlovskiy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine (*executive editor*)
Dr., Prof. Albert Hafner, University of Bern, Switzerland
Dr., Prof. Mykhailo I. Hladkykh, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Dr., Prof. Valerii P. Kapeliushnyi, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Dr., assoc. prof. Henadii M. Kazakevych, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
HDR Marylène Patou-Mathis, Research director at CNRS, Muséum national d'histoire naturelle, France
Dr., assoc. prof. Stéphane Péan, Muséum national d'histoire naturelle, France
Ph.D., assoc. prof. Serhii M. Ryzhov, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Dr., Prof. Viktor V. Stavniuk, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Dr., Prof. Marzena Szymt, Poznań Archaeological Museum, Poland

EDITORIAL BOARD OF THE VOLUME:

Pavlo S. Shydlovskiy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine (*executive editor*)
Aleksandr V. Diachenko, Institute of Archaeology NAS of Ukraine
Ekaterina V. Dolbunova, State Hermitage Museum, Russian Federation
Albert Hafner, University of Bern, Switzerland
Andrey N. Mazurkevich, State Hermitage Museum, Russian Federation
Yana I. Morozova, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Goce Naumov, Centre for Prehistoric Research, Republic of Macedonia
Valentina Todorska, NU. Museum "d-r Nikola Nežobinski", Republic of Macedonia

TECHNICAL EDITORS:

Yevhen Pichkur, Archaeological Museum, Institute of Archaeology NAS of Ukraine
Ivan Radomskiy, Institute of Archaeology NAS of Ukraine
Denis Belousov, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Martha Andriiovych, University of Bern, Switzerland
Mariia Dobrotvor, University of Bamberg, Germany

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Д.і.н., проф. Терпиловський Ростислав Всеволодович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(голова редакційної колегії)
К.і.н., доц. Шидловський Павло Сергійович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (відповідальний редактор)
Д-р, проф. Хафнер Альберт, Університет м. Берн, Швейцарія
Д.і.н., проф. Гладких Михайло Іванович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Д.і.н., проф. Капелюшний Валерій Петрович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Д.і.н., доц. Казакевич Генадій Михайлович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Д-р, досл. директор CNRS Пату-Матіс Марілен, Національний природничий музей, Франція
Д-р, доц. Пеан Стефан, Національний природничий музей, Франція
К.і.н., доц. Рижов Сергій Миколайович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Д.і.н., проф. Ставнюк Віктор Володимирович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Д-р, проф. Шміт Мажена, Археологічний музей в м. Познань, Польща

НАД ВИПУСКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Шидловський Павло Сергійович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (відповідальний редактор)
Дяченко Олександр Вікторович, Інститут Археології НАН України
Долбунова Катерина Володимирівна, Державний Ермітаж, Росія
Хафнер Альберт, Університет м. Берн, Швейцарія
Мазуркевич Андрій Миколайович, Державний Ермітаж, Росія
Морозова Яна Іванівна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Наумов Гоце, Центр преісторичних досліджень, Македонія
Тодорська Валентина, Музей «д-р Нікола Незлобінський», Македонія

ТЕХНІЧНІ РЕДАКТОРИ:

Пічкур Євген, Археологічний музей Інституту археології НАН України
Радомський Іван, Інститут Археології НАН України
Белоусов Денис, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Андрійович Марта, Університет м. Берн, Швейцарія
Добротвор Марія, Університет м. Бамберг, Німеччина

Prehistoric Networks in Southern and Eastern Europe. Collection of scientific works. P. Shydlovskiy (ed.). – VITA ANTIQUA, №10. – Kyiv: Center for Paleoethnological Research, 2018 – 212 p.

The collection of scientific works is devoted to contemporary research on development and interaction of prehistoric networks in the Holocene Europe. Chronologically, the collection covers the final phases of the Stone Age and the beginning of the age of early metals. Particular attention is paid to the process of Neolithization and interaction between different societies in Southern and Eastern Europe.

The proposed collection will be useful for anyone interested in the prehistory, archaeology and geography of Europe – archaeologists, prehistorians, specialists in local history, ethnographers, museum workers, cultural heritage researchers and students of higher educational institutions.

Первісні спільноти Південної та Східної Європи. Збірка наукових праць. П.С. Шидловський (відп. ред.). – VITA ANTIQUA, №10. – К.: Центр палеоетнологічних досліджень, 2018. – 212 с.

Збірка наукових праць присвячена сучасним дослідженням питань розвитку та взаємодії первісних спільнот на території голоценової Європи. Хронологічно збірка охоплює заключні фази кам'яної доби та початку доби ранніх металів. Особлива увага приділена процесу неолітизації та взаємодії різних суспільств Південної та Східної Європи.

Запропонована збірка буде корисною для всіх, хто цікавиться первісною історією, археологією та географією Європи – археологам, преісторикам, історикам-краєзнавцям, етнографам, музейним працівникам, дослідникам культурної спадщини, студентам вищих навчальних закладів.

Зареєстровано

Міністерством юстиції України

Свідчення про державну реєстрацію

КІ №1674 від 25.07.2017

Засновник та видавець

ГО Центр палеоетнологічних досліджень
код ЄДРПУ №39633961

Україна, 02156, Київ, вул. Милуєтенка, 15а

E-mail: th.vovk.center@gmail.com

Registered

Ministry of Justice of Ukraine

Certificate of registration

КІ №1674 від 25.07.2017

Founder and publisher

Center for Paleoethnological Research
Unified State Register №39633961

Ukraine, 02156, Kyiv, str. Milyutenko, 15a

E-mail: th.vovk.center@gmail.com

Підписано до друку 29.10.2018.

Формат 60 × 84/8. Гарн. Myriad Pro.

Папір офс. Друк офс.

Ум.-друк. арк. 24,65. Тираж 300 екз.

Надруковано ФОП «Черенок К.В.»

Свідчення В02 №353856 від

25.09.2006 р.

м. Київ, вул. Пушкінська, 45/2

тел.: (044) 235-81-92, 228-45-05

ISSN 2522-9419 (online)

<http://vitaantiqua.org.ua> <http://vovkcenter.org.ua/> <https://www.facebook.com/th.vovk.center>

ISSN 2519-4542 (print)

@ Автори статей, 2018

CONTENTS / ЗМІСТ

FOREWORD: Network Approach for Studying the Prehistoric Networks (Pavlo Shydlovskiy, Yana Morozova)	6
ПЕРЕДМОВА: Мережевий підхід у вивченні первісних спільнот (Павло Шидловський, Яна Морозова)	

Dmytro Stupak. Chipped flint technologies of Janislawice culture in Ukrainian Polissya region	13
Дмитро Ступак. Технології розколювання кременю в комплексах яніславицької культури Українського Полісся	
Sergii Telizhenko. The Køkkenmødding of Eastern Ukraine	25
Сергій Теліженко. Кьоккенмьоддінги Східної України	
Alina Veiber. An overview of the osteological mammal material from the archaeological sites of the Surska culture in the context of its tribes' adaptation to the environment	38
Аліна Вейбер. Огляд остеологічного матеріалу ссавців з археологічних пам'яток сурської культури в контексті адаптації її носіїв до навколишнього середовища	
Martha Andriiovych. A sign of mobility and cultural exchange? The ceramics with scribble line ornamentation from Lysa Hora cemetery	43
Марта Андрійович. Ознака мобільності та культурного обміну? Керіміка з лінійним орнаментом з Лисогірського неолітичного могильника	
Goce Naumov. The Formation of Wetland Identities in the Neolithic Balkans	48
Гоце Наумов. Формування заплавних ідентичностей у балканському неоліті	
Pavlo Shydlovskiy. Lithic Assemblages of Early Agricultural Communities in Middle Dniester: comparative study	61
Павло Шидловський. Крем'яні комплекси ранніх землеробських спільнот Середнього Придністров'я: порівняльна характеристика	
Ivan Radomskiy. Changing techniques of flint knapping in Chalcolithic times as an indicator of changes in the economy	92
Іван Радомський. Зміни у технології кременеобробки за доби енеоліту як показник змін у економіці	
Yevhen Pichkur. Mining and distribution of flint by the tribes of Cucuteni-Trypillian community	105
Євген Пічкур. Видобуток і поширення кременю племенами Кукутені-Трипільської спільноти	
Dmytro Zhelaha. Ornamentation systems of Trypillia culture B I period tableware in the Middle Dniester area	118
Дмитро Желaha. Орнаментальні схеми посуду Трипільської культури етапу В I в Середньому Подністров'ї	
Aleksandr Diachenko. Geographic determinism and Trypillia contact networks, c. 3600 – 3400 BC	126
Олександр Дяченко. Географічний детермінізм та трипільські контактні мережі (3600 – 3400 BC)	
Mykhailo Videiko, Nataliia Burdo. Life on the Eastern Frontiers of Old Europe	135
Михайло Відейко, Наталія Бурдо. Життя на східних рубежах Старої Європи	
Robert Hofmann, Mila Shatilo, René Ohlrau, Marta Dal Corso, Stefan Dreibrodt, Michailo Videiko, Knut Rassmann, Wiebke Kirleis, Johannes Müller. Tripolye – Strategy and Results of an ongoing Ukrainian-European Project	146
Роберт Хофманн, Міла Шатіло, Рене Олрау, Марта Даль Корсо, Стефан Драйбродт, Михайло Відейко, Кнут Рассманн, Вібке Кірлайс, Йоханес Мюллер. Трипілля – стратегія та результати поточного українсько-європейського проекту	
Marzena Szmyt. Between the seas: Baltic-Pontic contact space in the 3 rd millennium BC	155
Мажена Шміт. Між морями: балтійсько-чорноморський контактний простір у 3-му тисячолітті до н.е.	
Andrey Mazurkevich, Ekaterina Dolbunova, Luca Ottonello. Archaeological excavations and reconstructions of disappeared archaeological heritage (based on excavations in North-Western Russia)	165
Андрій Мазуркевич, Катерина Долбунова, Лука Оттонелло. Археологічні розкопки та реконструкції втраченої археологічної спадщини (на основі досліджень в Північно-Західній Росії)	
Nikos Chausidis. 'River People' of the Northern Black Sea and Macedonia	176
Никос Чаусідіс. "Народи річок" Північного Причорномор'я та Македонії	

STEP AHEAD: NEENAWA 2017 International Scientific Conference report (Yana Morozova, Pavlo Shydlovskiy)	192
КРОК ВПЕРЕД: Міжнародна наукова конференція NEENAWA 2017, звіт (Яна Морозова, Павло Шидловський)	
LIST OF AUTHORS	208
СПИСОК АВТОРІВ	
FROM THE PUBLISHER	210
ВІД ВИДАВЦЯ	

Marzena Szmyt¹

Between the seas: Baltic-Pontic contact space in the 3rd millennium BC

This paper is devoted to some questions from the prehistory of areas situated between two seas: the Baltic in the north-west and the Black in the south-east. The territory in question is located between two big rivers – the Vistula and Dnieper. Despite many essential differences, in the 3rd millennium BC the areas between the Vistula and Dnieper rivers were covered by a network of multi-directional circulation of peoples, cultural patterns and innovations. This particular set of movements gradually commanded an increasingly greater area, where agrarian societies as well as quasi-pastoral and early pastoral ones functioned. The intensity of these relationships justifies using the name Baltic-Pontic contact space.

Key words: 3rd millennium BC, Vistula - Dnieper interfluvium, circulation of ideas and people, cultural contacts

This paper is devoted to some questions from the prehistory of areas situated between two seas: the Baltic in the north-west and the Black in the south-east. These are territories that are located between two big rivers, namely the Vistula and Dnieper. The so-called *Western Bug-Dniester limes*, one of the most important natural and cultural borders of our continent, run across the areas in question. Despite many essential differences, in the 3rd mill. BC the territories between the Vistula and Dnieper rivers were covered by a network of multi-directional circulation of people and ideas. The intensity of these relationships justifies using the name Baltic-Pontic contact space.

1. Natural background

Measured in a straight line the distance between the shores of the Baltic and Black seas amounts to 1200 km. The territories stretching between these two bodies of water are varied in respect to their natural environment, markedly emphasizing the climatic and geobotanical divisions of Europe (Fig. 1.A). One of the most marked boundaries, known as the *Western Bug-Dniester limes* (Kośko, 1991), runs from the north-west to the south-east, dividing the western part of the continent, where an Atlantic climate prevails, from its eastern territories characterized by a continental climate (Kondracki, 1969). Other latitudinal physiographic and geobotanical boundaries complement these, marked in territories lying in the west and east from the above *limes*. In the western part these divide the belt of northern lowlands from southern uplands, whereas in the east they

mark out three fundamental geographic zones: Forest, Forest-steppe and Steppe.

Despite the above mentioned differentiation there also exist a series of elements that link these lands and in turn integrate them into one body of natural environment. First and foremost, there is the post-glacial network of waterways, which is one of the most important factors determining a natural means of communication. The rivers belonging to various catchment areas and running either north (to the Baltic), or to the south (to the Black Sea), have neighboring source area and relatively narrow watersheds that lend themselves to communication routes.

Moreover, there exist natural corridors that in addition help the migration of plants and animals (Makohonienko, 2009: 41-42). Further, there are no significant territorial barriers between the Baltic and Black seas. In all, this means that a well formed network of natural routes covers these territories.

The natural ties were made use of and developed by prehistoric communities. In the 4th millennium BC this led to the formation of a human-related Baltic-Pontic contact space. This was an area covered by a network of information circulation, where cultural patterns of diverse genesis circulated, where short-distance cultural exchange took place and that of long-distance migration of peoples.

2. Beginnings of human-related contact area between the Baltic and Black Seas in the 6th and 5th mill. BC

In the post-glacial period the oldest markers of links between the Baltic and Black seas relate to

¹ Adam Mickiewicz University in Poznań, Institute of Eastern Studies

hunters and gatherers of the Janisławice-Rudoy Ostrov cultural circle in the 6th mill. BC (Fig. 1.A; Domańska, 1998).

Later on, at the end of the 6th millennium BC, an important role was played by the early agrarian societies of the Linear Pottery culture which stretched from the Vistula basin to the upper Dniester basin and to the areas located between the middle course of the Dniester and the River Prut (Kadrow and Zakościelna, 2000, 190-195; Larina and Okhrimenko, 2007; Dębiec and Saile, 2015). In this way, the Linear Pottery colonization covered the borderland between the Forest-Steppe and Forest zone in the western part of the Volhynia Upland and to some extent encompassed the lands on the upper Dniester (Fig. 1.A).

The continuation of settlement by the post-Linear Pottery complexes, respectively the Malice and Lublin-Volhynian cultures (Fig. 1.A), covered from the 5th to the beginnings of the 4th millennium BC the area between the Vistula up to the River Horyn in Volhynia and the upper Dniester basin (Kadrow, 2006; Tkachuk, 2007; Zakościelna, 2006; Zakościelna, 2010; Kadrow, 2016).

Probably one of the most important consequences of the Danubian (Linear Pottery and post-Linear Pottery) colonization was the exploitation of local raw materials such as high quality flints (the so-called Volhynian flint) and perhaps also basalt rocks, and pure copper ores in Volhynia (Klochko et al., 2000). As at the last centuries of the 6th millennium BC and in the 5th millennium BC, the Volhynian flint reached the Vistula basin (Libera and Zakościelna, 2011: 83-89).

3. Formation of the Baltic-Pontic contact space in the 4th mill. BC

The formation of the Baltic-Pontic contact space as a relatively stable network of cultural information took place in the 4th mill. BC thanks to the lively circulation of cultural patterns and peoples between the Baltic and Pontic area. In archaeological terminology this can be linked to the "expansion" of two cultural complexes: the Funnel Beaker culture (FBC) in the south-east direction and the Trypillia culture (TC) in the north-west direction (Fig. 1.B). Both processes have been generally synchronous. Their material representations are identified twofold: as the extension of the spatial range of settlement thanks to movements of human groups and as markers of cultural impact in the form of direct and indirect contacts (Szmyt, 2013a).

Of key importance was the gradual extension of such communities as the south-eastern group of the FBC (Włodarczak, 2006a; Kadrow, 2009; Kadrow, 2016) as well as the western and north-western branches of the TC located in Western Volhynia and on the middle Dniester and in part, the upper

Dniester (Dergachev, 1980). The area in which they were in direct neighborhood laid between the upper sections of the rivers Western Bug and Dniester.

The settlement of the first of these communities (the south-eastern group of the FBC) appeared c. 3700/3600 BC on the upper Western Bug River (Bronicki et al., 2003) and probably at the same time on the upper Dniester (Rybicka, 2017). This is indicated by the chronometry of large upland settlements in Gródek and Zimne on the Western Bug (Bronicki et al., 2003) and in Kotoryny on the Dniester (Hawinskiy et al., 2013). The results of the latest Polish-Ukrainian research carried out by the team of Prof. Małgorzata Rybicka, lead to the conclusion that "the stable settlement of the Funnel Beaker culture encompassed the areas between the (Western) Bug and the Styr [...] and between the (Western) Bug and the upper Dniester" (Rybicka, 2017: 169; cf. Hawinskiy and Pasterkiewicz, 2016). Probably the settlement lasted until the first centuries of the 3rd mill. BC (Bronicki et al., 2003; Rybicka, 2017).

The communities of the TC appeared sporadically on the upper Dniester and in western Volhynia in stage BII (Rybicka, 2017), i.e. in the period 4100-3600 BC (absolute chronology after Videiko, 2004). However, a stable settlement on the Dniester is connected only to the late Trypillia stages CI and CII and thus can be dated from 3900 BC onwards (Diachenko and Harper, 2016). Some Trypillia groups are represented above: Shypintsy, Koshylivtsy and Gordinesti/Kasperivtsy (Tkachuk, 2016). Importantly, sites of the TC covered the eastern part of the upper Dniester basin, while in the western part after 3700/3600 BC, settlements of the FBC have been located (Rybicka, 2017). On the other hand, in western Volhynia (on the Horyn and Styr rivers) settlements of the TC began only in stage CII, i.e. from 3500 BC (Diachenko and Harper, 2016; Rybicka, 2017). The very end of the TC in Volhynia and on the Dniester is dated to the first century of the 3rd mill. BC (Diachenko and Harper, 2016).

To sum up, from 3700/3600 BC until 3000/2900 BC in the area located between the upper courses of the Western Bug and Dniester there arose a direct proximity of settlement of two great prehistoric cultures, namely the TC and the FBC. Of particular importance it would seem is the fact that whither their respective boundaries ran could be subject to rapid change; a question that no doubt will be the subject of future detailed research.

Material evidence of mutual contacts between communities of the FBC and TC has a significantly wider territorial radius. The set of markers (Rybicka, 2017; here extensive older literature) comes from sources interpreted as "imports" and "imitations"¹.

¹ See the collection of studies published by Biehl and Rassamakin (eds.), 2008).

They both document the mutual cultural impact and its consequences, above all reception of selected "foreign" cultural traits in the local milieu. Moreover, structures interpreted as syncretic have been identified, those linking the traits of the FBC and TC. In this third instance it is difficult to exclude the presence of a given community arising from "partner" groups.

"Imports" refer to mostly clay vessels, but also stone hammer-axes or raw materials (mainly the so-called Volhynian flint, but also basalt and perhaps pure copper from Volhynia ores), which originated in the "partner" milieu. Convincing examples are: the amphora of the FBC found at the Late Trypillia site, Brynzeny-Cyganka on the Prut River (Rybicka, 2017, Fig. 21 and 24), stone hammer-axes typical for the FBC but found at Trypillia sites in Brynzeny-Cyganka and Koteshti on the Prut (Rybicka, 2017, Fig. 22: 6-7) as well as near Vinnitsa on the Southern Bug River (Koško and Szmyt, 2011: 212). Of particular importance is the widespread presence of Volhynian flint, identified not only in the south-east group, but also significantly further from the deposits of this raw material, namely, in the two groups of the FBC: eastern and Maławy (Libera and Zakościelna, 2011; Rybicka, 2017). Of exceptional significance are – still rare – human figurines and metal artefacts of Trypillia types, such as a figurine from the Łasin site or a dagger of arsenic bronze found in Kałdus site 2 (both sites, Chełmno Land on the middle Vistula), similar to the Usatovo type (Kirkowski, 1984; Adamczak et al., 2015).

In turn, the second category includes imitation of the style or manner of performing specific objects (form or ornamentation of clay vessels and human figurines, components of ceramic mass, way of flint processing etc.). A record of these finds and arguments for proposed interpretations have been presented in many studies (Koško, 1981; Koško, 1988; Koško, 2003; Koško and Szmyt, 2009; Kadrow 2016). Later these have been presented in summary form (Rybicka, 2017), which has removed the necessity to discuss the mentioned above in detail.

As Rybicka (2017: 170) stated, "Merging of both culture started probably on their peripheries". A good example of syncretic complexes is the Novomalin-Podobanka site on the Horyn River, dated to 3530-3360 BC (Diaczenko et al., 2016; Rybicka, 2017). Here a set of ceramic ware was found, one linking the stylistic and technological traits of the FBC and TC (Brynzeny group). A symbol of the situation recorded here is a typical FBC form of a so-called collared flask, made however, according to technology appropriate for the kitchen ware of the TC – with crushed shells added to the ceramic mass (Rybicka, 2017: Fig. 40: 3 and 42).

The presence of the above-mentioned types of sources, which are interpreted as material evi-

dence of mutual contacts between communities of the FBC and TC, allows delineating the range of Baltic-Pontic territorial contact in the 4th mill. BC. The presence of TC artefacts and their derivatives, as well as the variety of references to TC patterns, was detected not only in the eastern border of the FBC and in its south-eastern group but also in the vast eastern group on the Polish Lowland, and in the local FBC Maławy group in Kujawy. In turn, the FBC artefacts, their derives and references to FBC patterns in the TC milieu were identified in the areas on the upper Western Bug and Dniester as well as from the Styr River up to the middle Dnieper in the east and the middle course of the Prut in the south (Pelisiak, 2007; Rybicka, 2017).

To sum up, the material evidence of mutual contacts is not limited to the zone of direct proximity of both great cultural complexes, but also covers territories at some distance away; reaching as far as the north-west and then the middle part of the Vistula basin (Kujawy and Chełmno Land), to the west along the Oder, to the east along the middle Dnieper, and reaching the River Prut in the south.

4. Stabilization of Baltic-Pontic contact space in the 3rd mill. BC

The 3rd millennium BC introduces a new quality into the circulation of people and ideas in the Baltic-Pontic contact space whose borders were at that time rather stable and reached across vast areas between both seas. Three processes then went on to play a crucial role: (4.1) expansion of the Globular Amphora culture (GAC) towards the Steppe and Forest-Steppe; (4.2) limited scale translocations of Steppe and Forest-Steppe communities into the Vistula basin and (4.3) formation of the Corded Ware culture (CWC). The research problem remains in determining the relationship between the above two, primarily in terms of their possible connections or continuity.

4.1. The Globular Amphora communities on the Pontic area

The multi-faceted and wide-ranging activities of GAC populations encompassed the vast expanses of Eastern Europe (Szmyt, 1999a; Szmyt, 2009; Szmyt, 2013b; Szmyt, 2014; Szmyt, 2016). The GAC settlement spread all across Volhynia, Podolia and the Moldavian Upland, forming agglomerations making up the eastern group of the GAC (with three subgroups: Volhynian, Podolian and Moldavian) and extending east as far as the middle section of the Dnieper (Fig. 1.C).

The chronology of the eastern group is known as to the general facts (3100/3000 – 2400/2350 BC), but still many details are far from clear (Szmyt, 1999a; Mihailescu-Bîrliba and Szmyt, 2003; Szmyt,

2009). A starting point was the Lublin Upland, where the GAC settlement has flourished from the end of the 4th mill. BC until the middle of the 3rd mill. BC (Bronicki, 2016; Włodarczak, 2016). From this direction the GAC settlers probably arrived in Volhynia right at the turn of the 4th mill. BC. Their movement towards Podolia and the Moldavian Upland was rather quick (Mihailescu-Bîrliha and Szmyt, 2003; Szmyt, 2009).

Initially, the migrations of GAC populations eastwards copied earlier shifts by FBC groups. However, in the course of two to three centuries, GAC communities penetrated more thoroughly the area between the Carpathians and the Dnieper than any of their Central European predecessors in the 4th mill. BC.

In Volhynia, the settlement was concentrated along the southern tributaries of the Pripet River. The GAC settlers included in their territory the drainage areas of the upper courses of the Styr, Horyn and Sluch rivers, as well as eastern Volhynia, namely the basins of the Teterev and Uzh rivers and arrived on the middle Dnieper (Łysenko and Szmyt, 2011; Szmyt, 2013b).

The geographic distance, considered in the context of absolute chronology data (Bronicki et al., 2003; Rybicka, 2017), means that at the beginning of the 3rd mill. BC in Volhynia the GAC societies operated not only on the margins of settlement by the FBC and the TC but also entered deep into the territory of the latter, i.e. into regions where its settlement already had existed, e.g. in the last phase of the Zimne site (Bronicki et al., 2003) and Trypillia stage CII (Diachenko and Harper, 2016; Rybicka, 2017).

The Podolia subgroup concentrated mainly in the drainage basins of the northern tributaries of the Dniester (the Strypa, Seret, Zbruch and Smotrych rivers). A coincidence with previous settlement traces by FBC populations is noticeable. At the turn of the 4th mill. BC the territories were earlier, and probably in part simultaneously, exploited by TC societies in the decline part of stage CII and only sporadically (FBC) or later (CWC) were they penetrated by the western neighbours of GAC populations. As in Volhynia, in Podolia too, GAC settlers made deep inroads into the decline Trypillia areas, moving around the drainage areas of the middle Dniester and upper Southern Bug rivers (Szmyt, 2009; Łysenko and Szmyt, 2011).

Entirely independent of older experience, the directions of new activity brought about a considerable expansion of areas settled by GAC populations (to include the Moldavian Upland and lands on the middle Dnieper) and a broad dissemination of some GAC cultural patterns across lands not covered by the culture's settlement (partially in Forest-Steppe and Steppe zones).

The appearance of GAC societies on the Moldavian Upland, in the drainage basin of the Seret River and between the Seret and Prut rivers (Szmyt, 1999a; Burtănescu, 2002), meant making inroads into the new territories. In the late 4th and early 3rd mill. BC, there well may have lived groups of populations representing the decline stage of the TC. With the cultural relations in this area being poorly explored, it is not possible, however, to make any broader comments on the context in which GAC settlement structures appeared.

Also on the middle course of the Dnieper, specifically on its western bank, the presence of GAC populations was a significant new development that interrupted the sequence of local cultural transformations. With radiocarbon measurements lacking, we can only presume that a GAC settlement appeared there towards the end of stage CII of the TC and that after some time it adjoined the areas used by groups of the Yamnaya culture.

In this context what was entirely new was the role of GAC communities that took part in the vast structure of cultural contacts, encompassing populations of the Forest-Steppe and Steppe of the pre-Yamnaya stage and the Yamnaya culture (Szmyt, 1999a; Szmyt, 2000; Szmyt, 2002; Szmyt, 2004).

These contacts must have certainly taken various forms (direct ones as for instance neighbourly contacts, marital exchange, conflicts as well as indirect ones as for instance diffusion of ideas; see Szmyt, 2003). Material evidence of such contacts was recorded outside of territories permanently settled by GAC populations both in the borderland between the Forest-Steppe and Steppe, and deep into the Steppe zones (Szmyt, 1999a; Szmyt, 2000; Szmyt, 2013b). Indicative such relics are known from the whole western part of the Black Sea steppes, from the Dnieper as far as the Prut River. However, their chronology is not clear and relying on typology only, they can be linked to generally the first half of the 3rd mill. BC.

GAC communities settling the area between the Carpathians and the Dnieper stayed in contact with their homeland and, which shall be underlined, not only with their kinsmen living on the Lublin Upland but also with groups from distant areas of the Polish Lowland (Szmyt 1999b; Koško et al., 2018).

The very end of the eastern GAC group came in the middle of the 3rd mill. BC. Its place was then occupied by communities that combined local patterns with new ideas developed in the Corded Ware and Steppe cultures.

4.2. Intrusions of Steppe and Forest-Steppe communities into the Vistula basin

Possible references to the presence of Steppe ideas or peoples in the Vistula River basin in the

3rd mill. BC (Klochko and Koško, 2009) are – with varying degrees of credibility – identified in various regions (Fig. 1.D): the Małopolska Upland, the Polish Lowland (Kujawy and Chełmno regions) and south-eastern Baltic coasts.

The main cultural elements in respect to the reception of Steppe patterns in the Małopolska Upland are niche (catacomb) grave constructions known from the Złota culture, the Kraków-Sandomierz group of the CWC and the Sokal group (Krzak, 1976; Włodarczak, 2006b; Machnik et al., 2009). These constructions in an above groups differ in terms of form and chronology: Złota culture niche graves are dated from 3000-2800 BC to 2600 BC, whereas analogous constructions of the Kraków-Sandomierz group to that of 2700-2300/2200 BC and the Sokal group features (see part 4.3 below) to the period 2550-2350 BC (Włodarczak, 2006b; Włodarczak, 2008; Machnik et al., 2009).

The origins of such forms in the Złota culture would seem to be related to the influences of the pre-Yamnaya groups (eventually also of the Late Trypillia – Usatovo group), while their subsequent evolution in the Kraków-Sandomierz group was in essence, the result of local changes, which led to a differentiation and transformation from Steppe cultural patterns of the Yamnaya culture (Włodarczak, 2008: 566). Złota culture niche grave constructors typically used ochre and had the custom of deforming (elongating) skulls (Krzak, 1976: 157 Fig. 71).

In turn, among CWC graves in the Małopolska it is possible to find features with good Pontic analogies (Klochko and Koško, 2009; Włodarczak, 2014). Connections to the Steppe milieu are also confirmed by some spectacular finds that come from the Rzeszów Foothills, e.g. a copper axe of possible Caucasian origin in Szczytna site 6 or copper plates from Szczytna site 5 as well as Mirocin site 24 and 27 (Machnik, 2011: 68).

A “Steppe” vessel in Świąte on the San River provides evidence of shifts of small Steppe/Forest-Steppe groups into the Vistula drainage also later, ca. 2200-2050 BC (Koško et al., 2012).

As far as ‘spectacular’ confirmations of peoples with Steppe traditions (possibly syncretic) on the Polish Lowland, mention can be made of graves from Bożejewice 8 and Krusza Zamkowa 3 in the Kujawy region (Koško and Kłocko, 1991; Koško, 1991; Goslar and Koško, 2011; Koško et al., 2018). The chronology of these far-reaching contacts and translocations in essence can be placed at the first half of the 3rd mill. BC, precisely in period from 2880 until 2470 BC.

Some artefacts from the south-eastern Baltic coast can be seen to differ considerably, namely bone hammerhead pins found in Biskupiec (Warmia-Mazury region, Poland) and Gromowo (Kaliningrad

region, Russia). They can be traced to the CWC in the region between the Lower Vistula and the Neman rivers. Their presence around the Baltic reveals a connection foremost with the peoples of the Forest-steppe and only indirectly with the Steppe zone (Koško, 2014).

4.3. The Baltic-Pontic contact space and formation - transformation of the Corded Ware culture

It is possible that the background to the Steppe intrusions on the Vistula was the circulation of people and ideas thanks to activity of people of the GAC, and a consequence of a repeated (systematically) renewal of direct contacts by these groups from the eastern reaches of Europe with that of ‘ancestral’ areas on the Vistula. This as a result saw the opening of the Vistula drainage basin and its neighboring areas to nomadic peoples migrating from the south-east. In sum, it could create conducive conditions for the formation of the CWC (Włodarczak, 2008).

According to studies completed so far, the origins of the CWC in Volhynia and on the upper Dniester should be linked to groups that represented the early phase of the CWC circle (ca. 2900-2800 BC), which moved across the vast uplands of Central Europe. It should be noted, however, in respect to the Dniester tributary where various cultural traditions – agrarian and quasi-pastoral met – that it could play an important role in the formation of the CWC circle.

From ca. 2700 BC on the Małopolska Upland a regional community was forming, the Kraków-Sandomierz group, with clearly distinctive traits in the whole CWC circle (Włodarczak, 2006b). Communities present around the Dniester River can also be assigned to this group (Fig. 1.D). The maximum range of CWC settlement was attained at the same time with the reduction of the eastern GAC (Włodarczak, 2016).

The ties between the CWC in the upper Vistula area and the steppe cultures – Yamnaya and Catacomb – are also being investigated in far greater detail (Koško, 2000; Włodarczak, 2008; Włodarczak, 2014). The route leading northwest, across Podolia, along the Dniester and to a lesser extent the Southern Bug, has of late in research terms grown in importance. On the middle Dniester, one of the three zones of “close contact” is located between the communities of the Yamnaya and Corded Ware cultures (Włodarczak, 2014).

The CWC patterns identified in the Steppe Budzhak group (the north-western part of the Yamnaya culture) between the Carpathians and the Dniester or Southern Bug rivers were by no means unambiguous. To make matters more difficult, they could have several sources of inspiration: not only the CWC from the Vistula drainage basin, but also

from the Carpathian Basin (Ivanova, 2013; Ivanova and Toshev, 2015).

In the second half of the 3rd mill. BC in Volhynia and the region covered by the Bug, San and Dniester rivers, appeared communities that represented the Middle Dnieper culture. Their presence became a catalyst for a transformation in the cultures for the peoples in this area, which led to the formation of a particular cultural group linked to the Dnieper River traditions known as the Sokal group (Machnik, 2009; Machnik et al., 2009). The byways of these infiltrations traversed the Dnieper basin, most probably through Volhynia (Bunyatyan and Samolyuk, 2009). The decline of the Sokal group took place ca. 2350 BC and then the region over the Bug, San and Dniester rivers was integrated into the Epi-Corded Carpathian circle (Machnik et al., 2009).

5. Conclusion

To conclude, in the 3rd mill. BC the territories between the Vistula and Dnieper rivers were covered by a network of multi-directional circulation of peoples and cultural patterns, ideas and innovations. This particular set of movements gradually

commanded an increasingly greater area, where agrarian societies as well as quasi-pastoral and early pastoral ones functioned. In this context it is possible to identify thanks to their presence, direct and indirect markers that indicate the rise of cultural and social transformations, as well as changes that hitherto stable cultural boundaries underwent. No doubt, this proved to be one of the significant foundation stones at the close of the 3rd and 2nd mill. BC for the re-organisation of culture as far as the Baltic-Pontic region was concerned.

An especially great challenge, of a Pan-European rank, is posed by the question of relations between Central European and Steppe societies, especially from the point of view of the origins of the CWC circle. For this question, the key area appears to have been located between the Carpathians, the Western Bug and the Dniester or even Southern Bug rivers.

For these reasons, the area of discussion remains open in which the circulation of people and ideas between the Baltic and Pontic areas in the 3rd mill. BC must be placed in the broader contexts of territory and time.

References:

- Adamczak K., Kowalski Ł., Bojarski J., Weinkauf M., Garbacz-Klempka A., 2015, Eneolithic metal objects hoard from Kałdus, Chełmno commune, Kujawsko-Pomorskie voivodeship, *Sprawozdania Archeologiczne* **67**: 199-219.
- Biehl P.F. and Rassamakin Y.Ya. (eds.), 2008, *Import and Imitation in Archaeology*. Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeeresraumes 11. Langenweißbach.
- Bronicki A., 2016, Obrządek pogrzebowy społeczności kultury amfor kulistych na Wyżynie Lubelskiej, in P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak (ed.), *Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*, 45-256. Kraków.
- Bronicki A., Kadrow S., Zakościelna A., 2003, Radiocarbon Dating of the Neolithic Settlement in Zimne, Volhynia, in Light of the Chronology of the Lublin-Volhynia Culture and the South-Eastern group of the Funnel Beaker Culture, *Baltic-Pontic Studies* **12**: 22-66.
- Bunyatyan K.P., Samolyuk V., 2009, Manifestations of Middle Dnieper culture in the Volyn territory and issues of ancient routes, *Baltic-Pontic Studies* **14**: 252-268.
- Burtănescu, F., 2002, Globular Amphora culture in Moldavia between the Carpathians and Prut. Current state of evidence, *Thraco-Dacica* **23(1-2)**: 119-152.
- Dębiec, M., Saile, T., 2015, Zu den östlichen Siedlungen der frühen Bandkeramik, *Praehistorische Zeitschrift* **90**: 1-19.
- Dergachev V., 1980, *Pamyatniki pozdnego Tripol'ya*. Kishinev.
- Diachenko A., Harper T. K., 2016, The absolute chronology of Late Tripolye sites: a regional approach, *Sprawozdania Archeologiczne* **68**: 81-105.
- Diaczenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Warteletski D., 2016, *Nowomalina-Podobanka i Kurgany-Dubrowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*. Rzeszów.
- Domańska L., 1998, The initial stage of food-production in the Polish Lowlands – The Dęby 29 Site, in M. Zvelebil, R. Dennell, L. Domańska (eds.), *Harvesting the Sea, Farming the Forest*, 129-133. Sheffield.
- Goslar T., Koško A., 2011, Z badań nad chronologią i topogenezą kujawskich kurhanów starszoznurowych. Krusza Zamkowa, powiat Inowrocław, stanowisko 3, in H. Kowalewska-Marszałek, P. Włodarczak (ed.), *Kurhany i obrządek pogrzebowy w IV – II tysiącleciu p.n.e.*, 407-416. Kraków-Warszawa.
- Hawynskiy A., Pasterkiewicz W., 2016, *Arkheologichni pam'yatki kultury liychastogo posudu na territorii Ukrainy*. L'viv.
- Hawynskiy A., Pasterkiewicz W., Rybicka M., 2013, Kotoryny, rej. Żydacziw, stan.

- Ivanova, S., 2013, Connections between the Budzhak culture and Central European groups of the Corded Ware culture, *Baltic-Pontic Studies* **18**: 86-120.
- Ivanova S. V., Toshev G. N., 2015, The Middle-Dniester cultural contact area of early metal age societies. The frontier of Pontic and Baltic drainage basin in the 4th/3rd-2nd millennium BC, *Baltic-Pontic Studies* **20**: 336-405.
- Kadrow S., 2006, Kultura malicka/The Malice Culture, in M. Kaczanowska (ed), *Dziedzictwo cywilizacji nad-dunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi/The Danubian heritage: Lesser Poland at the turn of the Stone and Copper Age*. Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie I, 63-76. Kraków.
- Kadrow S., 2009, Uwagi o grupie południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych, in H. Taras, A. Zakościelna (eds.), *Hereditas Praeteriti. Additamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi*, 137-144. Lublin.
- Kadrow S., 2016, Exchange of People, Ideas and Things between Cucuteni-Trypillian Complex and Areas of South-Eastern Poland, in C. Preoteasa, C.-D. Nicola (eds.), *Cucuteni Culture Within the European Neo-eneolithic Context. Proceedings of the International Colloquium "Cucuteni – 130", 15-17 October 2014, Piatra-Neamț, Romania*. Bibliotheca Memoriae Antiquitatis XXXVII, 649-677. Piatra-Neamț.
- Kadrow S., Zakościelna A., 2000, An Outline of the Evolution of Danubian Cultures in Małopolska and Western Ukraine, *Baltic-Pontic Studies* **9**: 187-255.
- Kirkowski R., 1984, Z badań nad recepcją tradycji kulturowych strefy nadczarnomorskiej wśród społeczeństw Niżu Polski u schyłku III tysiąclecia p.n.e., *Archeologia Polski* **29**: 57-67.
- Klochko V.I., Koško A., 2009, The societies of Corded Ware Cultures and those of the Black Sea steppes (Yamnaya and Catacomb Grave Cultures) in the route network between the Baltic and Black Seas, *Baltic-Pontic Studies* **14**: 269-301.
- Klochko V.I., Manychev V.I., Kvasnitsa V.N., Kozak S.A., Demchenko L.V., Sokhatskiy M.P., 2000, Issues concerning Tripolye metallurgy and the Virgin Copper of Volhynia. *Baltic-Pontic Studies* **9**: 168-186.
- Kondracki J., 1969, *Podstawy regionalizacji fizyczno-geograficznej*, Warszawa.
- Koško A., 1981, *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*. Poznań.
- Koško A., 1988, *Osady kultury pucharów lejkowatych w Inowrocławiu-Mątwach, stanowisko 1*. Inowrocław.
- Koško A., 1991, The Vistula – Oder Basins and the North Pontic Region. *The Journal of Indo-European Studies* **19**: 235-258.
- Koško A., 2000, From research into the issue of the development dependencis of the Corded Ware Culture and Yamnaya Culture, in S. Kadrow (ed.), *A Turning of Ages/Im Wandel der Zeiten. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on His 70th Anniversary*, 337-346. Kraków.
- Koško A., 2003, Radiocarbon chronology of the Mątwy Group of Funnel Beaker Culture. The question of the chronological and cultural position of „linear-comb pottery”, *Baltic-Pontic Studies* **12**: 67-81.
- Koško A., 2014, Traits of Early-Bronze Pontic cultures in the development of Lowland and Eastern European forest cultural environments in the Baltic Southern drainage basin. An outline of the state of research, *Baltic-Pontic Studies* **19**: 53-73.
- Koško A., Kłochko V.I., 1991, Bożejewice, gm. Strzelno, woj. Bydgoszcz, stanowisko 8. Kurhan z późnego okresu epoki neolitu, *Folia Praehistorica Posnaniensia* **4**: 119-143.
- Koško A., Klochko V.I., Olshevskiy A., 2012, Rytualnyi obiekt naselennia prychnomorskoyi kulturnoyi spilnoty doby rannoyi bronzy na r. Sian, *Arkheolohiya* **2**: 67-75.
- Koško A., Szmyt M., 2009, Central European Lowland Societies and the Pontic Area in the 4th-4th/3rd Millenium BC, *Baltic-Pontic Studies* **14**: 191-213.
- Koško A., Szmyt M., 2011, Udział społeczności Niżu Środkowoeuropejskiego w poznawaniu środowisk biokulturowych Płyty Nadczarnomorskiej: IV – IV/III tys. BC, in M. Ignaczak, A. Koško, M. Szmyt (eds.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki Międzymorza w IV – I tys. przed Chr.* Archaeologia Bimaris – Dyskusje 4, 205-221. Poznań.
- Koško A., Szmyt M., Goslar T., 2018, Zespoły typu Bożejewice – Krusza Zamkowa w sekwencji przemian kulturowych na Niżu Polskim w pierwszej połowie III tys. przed Chr., in *Nie tylko krzemienie/Not only flints. Studia ofiarowane prof. Lucynie Domańskiej w 45-lecie pracy naukowo-dydaktycznej i w 70. rocznicę urodzin*, 249-264. Łódź.
- Krzak Z., 1976, *The Złota Culture*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Larina O., Okhrimenko G., 2007, Kraynaya vostochnaya periferiya zapadnoy lineynoy keramiki (prostranstvenno-geograficheskiy aspekt), *Revista Arheologică*, serie nouă **3 (1-2)**: 89-109.

- Libera J., Zakościelna A., 2011, Cyrkulacja krzemienia wołyńskiego w okresie neolitu i we wczesnej epoce brązu na ziemiach polskich, in M. Ignaczak, A. Koško, M. Szmyt (eds.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki Międzymorza w IV – I tys. przed Chr.* Archaeologia Bimaris – Dyskusje 4, 83-115. Poznań.
- Łysenko S., Szmyt M., 2011, Środkowe Naddnieprze jako graniczny areał osadnictwa ludności kultury amfor kulistych, in M. Ignaczak, A. Koško, M. Szmyt (eds.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki Międzymorza w IV – I tys. przed Chr.* Archaeologia Bimaris – Dyskusje 4, 293-246. Poznań.
- Machnik J., Bagińska J., Koman W., 2009, *Neolityczne kurhany na Grzędzie Sokalskiej w świetle badań archeologicznych w latach 1988-2006*. Kraków.
- Machnik J., 2009, Short and long-distance pastoral journeys along ancient upland routes in Europe in the 3rd millennium BC, *Baltic-Pontic Studies* 14: 214-222.
- Machnik J., 2011, Znaczenie archeologicznych badań ratowniczych na trasie planowanej budowy autostrady A4 na odcinku Przeworski-Radymno dla znajomości problematyki schyłku neolitu i początków epoki brązu, in S. Czopek (ed.), *Autostradą w przeszłość*, 61-78. Rzeszów.
- Makohonienko M., 2009, Natural aspects of prehistoric and early historic transit routes in the Baltic-Pontic cultural area, *Baltic-Pontic Studies* 14: 19-71.
- Mihailescu-Birliba V., Szmyt M., 2003, Radiocarbon Chronology of the Moldavian (Siret) Subgroup of the Globular Amphora Culture, *Baltic-Pontic Studies* 12: 82-123.
- Pelisiak A., 2007, The Funnel Beaker Culture Settlements Compared with Other Neolithic Cultures in the Upper and Middle Part of the Dnister Basin. Selected Issues. State of the Research / Osadnictwo ludności kultury pucharów lejkowatych na tle innych kultur neolitycznych na obszarze górnej i środkowej części dorzecza Dniestru. Wybrane zagadnienia. Stan badań, *Analecta Archaeologica Ressorviensia* 2: 23-56.
- Rybicka M., 2017, *Kultura trypolska – kultura pucharów lejkowatych. Natężenie kontaktów i ich chronologia*. Collectio Archaeologica Ressorviensis XXXVII. Rzeszów.
- Szmyt M., 1999a, *Between West and East. People of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe*. Baltic-Pontic Studies 8. Poznań.
- Szmyt M., 1999b, Tripolye Traits in the Material of Central (Polish) Group of the Globular Amphora Culture – a Radiocarbon Perspective, *Baltic-Pontic Studies* 7: 211-220.
- Szmyt M., 2000, In the Far Reaches of Two Worlds. On the study of contacts between the societies of the Globular Amphora and Yamnaya cultures, in S. Kadrow (ed.), *A Turning of Ages / Im Wandel der Zeiten. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on His 70th Anniversary*, 443-466. Kraków.
- Szmyt M., 2002, Ze studiów nad kontaktami społeczeństw środkowoeuropejskich i stepowych. Relacje ludności kultury amfor kulistych i kultury jamowej, in *Drevnejshe obshchnosti zemledelcev i skotovodov Severnogo Prichernomorya (IV tys. do n.e. – IV v. n.e.)*, 111-114. Tiraspol.
- Szmyt M., 2003, Ein Blick auf die polykulturelle Peripherien. Bemerkungen zur Verbreitung der Kugelamphorenkultur, *Germania* 81: 399-440.
- Szmyt M., 2004, Iz issledovaniy kontaktov mezhdu kulturami sharovidnykh amfor i pozdnego Tripolya, *Stratum plus* 2: 246-259.
- Szmyt M., 2009, Eastern Destinations of Central European Cultural Patterns. The case of Globular Amphora Culture (end of the 4th – middle of the 3rd millennium BC), *Baltic-Pontic Studies* 14: 232-251.
- Szmyt M., 2013a, The Circulation of People and Ideas in the Baltic and Pontic Areas during 3rd Millennium BC, in Kadrow S., Włodarczak P. (eds.), *Environment and Subsistence – forty years after Janusz Kruk's "Settlement studies"*. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa 11, 441-458. Rzeszów.
- Szmyt M., 2013b, View from the Northwest: Interaction Network in the Dnieper-Carpathian Area and the People of the Globular Amphora Culture in the Third Millennium BC, in Heyd V., Kulcsár G., Szeverényi V. (eds.), *Transitions to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC. Carpathian Basin and Neighbouring Regions*, 93-111. Budapest.
- Szmyt M., 2014, Fourth-third millennium BC stone cist graves between the Carpathians and Crimea. An outline of issues. *Baltic-Pontic Studies* 19: 08-147.
- Szmyt M., 2016, Distant East Destinations of Globular Amphora Culture People: Creation and re-Creation of Identity in Peripheral Landscapes, in M. Furholt, R. Großmann, M. Szmyt (eds.), *Transitional Landscapes? The 3rd Millennium BC in Europe*. Human Development in Landscapes 9. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 292, 21-34. Bonn.
- Tkachuk T., 2007, Malice ceramic "imports" in the context of the Tripolye and steppe cultures, in J.K. Kozłowski, P. Raczyk (eds.), *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe*, 249-258. Kraków.

- Tkachuk T., 2016, Osada z Białego Potoku w kontekście regionalnych ugrupowań kultury trypillijskiej / The Biały Potok Settlement in the Context of Regional Trypillia Culture Groups, in M. Szmyt (ed.), *Biały Potok. Materiały z badań Józefa Kostrzewskiego na Podolu / Materials from Józef Kostrzewski's Podolia Excavations*. Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses 19, 423-442. Poznań.
- Videiko M., 2004, Nova hronologiya Kukuteni-Tripillia, in *Tripil'ska tsivilizatsiya u spadshchiny Ukraini*, 106-117. Kyiv.
- Włodarczak P., 2006a, Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych, in J. Libera, K. Tunia (eds.), *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, 27-66. Lublin-Kraków.
- Włodarczak P., 2006b, *Kultura ceramiki sznurowej na Wyżynie Małopolskiej*. Kraków.
- Włodarczak P., 2008, Kultura złocka i problem genezy kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce, in Bednarczyk J., Czebreszuk J., Makarowicz P., Szmyt M. (eds.), *Na pograniczu światów. Studia z pradziejów międzymorza bałtycko-pontyjskiego ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Kośko w 60. rocznicę urodzin*, 555-576. Poznań.
- Włodarczak P., 2014, The traits of Early-Bronze Pontic cultures in the development of old Upland Corded Ware (Małopolska groups) and Złota culture communities, *Baltic-Pontic Studies* 19: 7-52.
- Włodarczak P., 2016, Chronologia absolutna cmentarzysk późno- i schyłkoweoneolitycznych na Wyżynie Lubelskiej, in P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak (ed.), *Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*, 537-548. Kraków.
- Zakościelna A., 2006, Kultura lubelsko-wołyńska. Zagadnienie jej genezy, periodyzacji i chronologii / The Lublin-Volhynian Culture. The problems of its origin, periodization and chronology, in M. Kaczanowska (ed.), *Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi/The Danubian heritage: Lesser Poland at the turn of the Stone and Copper Age*. Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie I, 77-94. Kraków.
- Zakościelna A., 2010, *Studium obrządku pogrzebowego kultury lubelsko-wołyńskiej*. Lublin.

Мажена Шміт

Між морями: балтійсько-чорноморський контактний простір у 3-му тисячолітті до н.е.

Ця стаття присвячена окремим питанням первісної історії територій, розташованих між двома морями: Балтійським на північному заході і Чорним на південному сході. Досліджувана територія розташована у межах двох великих річкових систем – Вісли та Дніпра. По ній проходить так званий західнобузько-дністровський лімес – один з найважливіших природних і культурних кордонів нашого континенту. Незважаючи на безліч істотних відмінностей, у 3-му тисячолітті до н.е. райони між Віслою та Дніпром були вкриті мережею різноспрямованого кругообігу народів, культурних паттернів та інновацій. Цей рух поступово охоплював все ширшу територію, на якій функціонували як аграрні, так і квазі-скотарські та ранньоскотарські суспільства. Пізніше вирішальну роль відігравали три процеси: експансія культури кулястих амфор у степ та лісостеп; обмежені масштаби пересування степових та лісостепових груп до басейну Вісли і формування культури шнурової кераміки. Проблема дослідження залишається у визначенні відносин між двома вищезгаданими культурами, насамперед з точки зору їх можливих зв'язків або безперервності розвитку.

У цьому контексті можна виявити прямі та непрямі маркери, які вказують на зростання культурних та соціальних трансформацій. Особливо важливим питанням пан-європейського рівня є проблеми відносин між центральноєвропейським і степовим суспільствами, особливо з точки зору витоків культурного кола шнурової кераміки. Ключовою територією для з'ясування цього питання є регіон між Карпатами, Західним Бугом і Дністром, або навіть Південним Бугом. З цих причин досліджувану область між Балтійським та Чорним морями, в якій відбувалась циркуляція ідей та людей в 3-му тисячолітті до н.е., слід розглядати в більш широкому територіальному та часовому контексті. Інтенсивність зв'язків між різними суспільствами виправдовує використання терміну Балтійсько-Понтійського контактного простору.

Ключові слова: 3-є тисячоліття до н.е., Вісло-Дніпровське межиріччя, кругообіг ідей та народів, культурні контакти, контактний простір

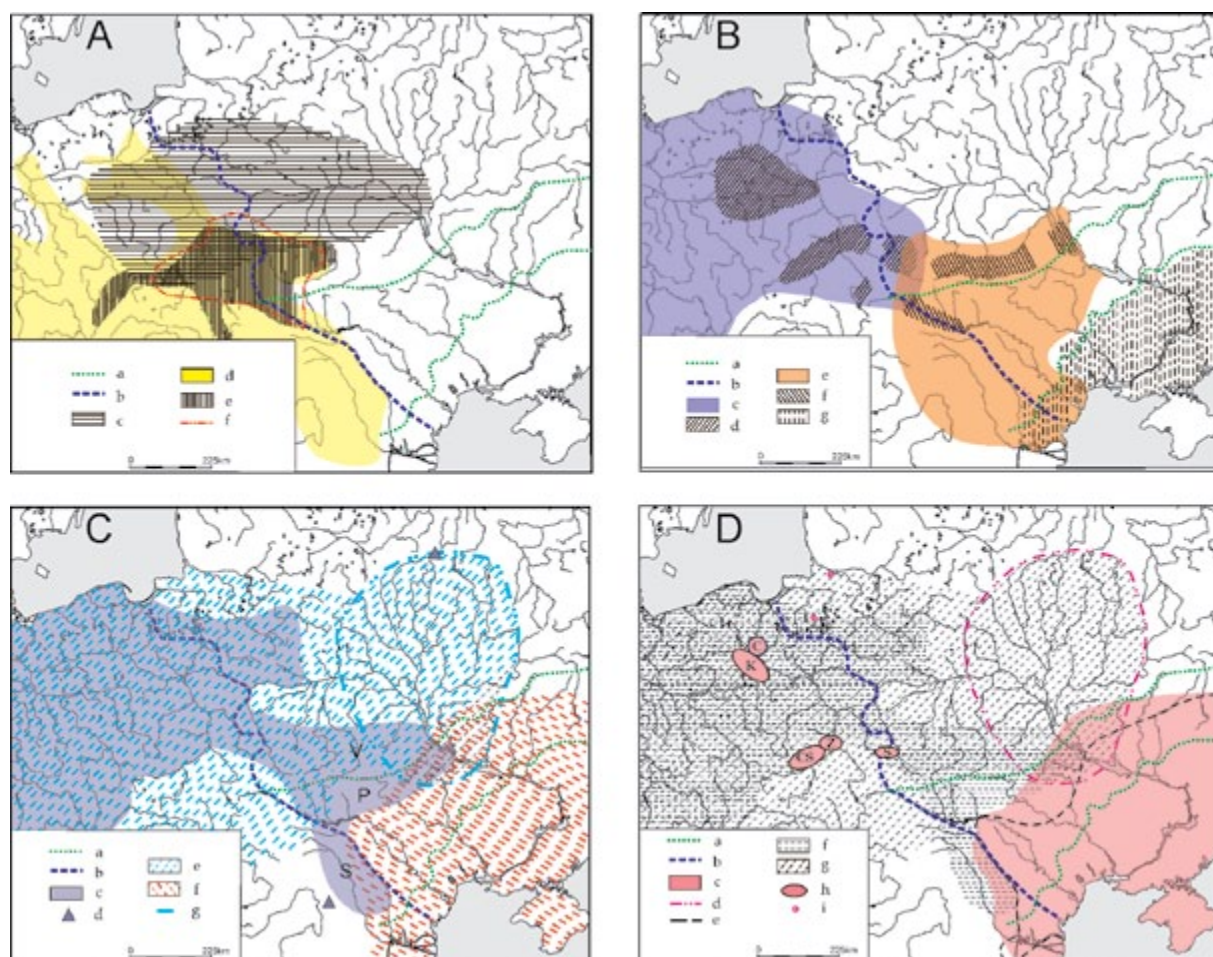

Fig. 1. Baltic-Pontic contact space in the 6th – 3rd mill. BC.

A. 6th and 5th mill. BC. Foll. Kadrow, Zakościelna 2000; Larina, Okhrimenko 2007; Koško/Szmyt 2009.

Key: a – borders of east European ecological zones; b – Western Bug-Dniester limes; c – range of Janisławice–Rudoy Ostrov cultural circle; d – range of Linear Pottery culture settlement; e – range of Malice culture settlement; f – range of Lublin-Volhynia culture settlement.

B. 4th mill. BC. Foll. Szmyt 1999a; Pelisiak 2007; Koško, Szmyt 2009; Rybicka 2017; Szmyt 2013a.

Key: a – borders of east European ecological zones; b – Western Bug-Dniester limes; c – range of FBC settlement; d – areas of reception of “Trypillian” patterns by FBC populations; e – range of late TC settlement; f – areas of reception of FBC patterns by TC populations; g – range of Pre-Yamnaya groups.

C. 3rd mill. BC. Foll. Szmyt 1999a; Koško, Szmyt 2009; Szmyt 2013a.

Key: a – borders of east European ecological zones; b – Western Bug-Dniester limes; c – range of GAC settlement (eastern group: V – Volhynian subgroup; P – Podolian subgroup; S – Moldavian subgroup); d – isolated sites of GAC; e – range of CWC circle; f – range of Yamnaya culture; g – range of Middle Dnieper culture.

D. Pontic impact in the 3rd mill. BC. Foll. Włodarczak 2006b; Koško, Szmyt 2009; Machnik 2009; Szmyt 2013a.

Key: a – borders of east European ecological zones; b – Western Bug-Dniester limes; c – range of Yamnaya culture; d – range of Middle Dnieper culture; e – range of Catacomb culture; f – range of GAC; g – range of CWC circle; h – areas of reception of Pontic patterns (ZC = Złota culture; CS = Cracow-Sandomierz CWC group; SG = Sokal group; K = Kujawy; C – Chełmno land); i – finds of Pontic origin on the Baltic.

Y. Morozova, P. Shydlovskyi

STEP AHEAD: NEENAWA 2017 International Scientific Conference report

A significant step in establishing a network for the study of the Eastern European Neolithic and at the same time the final event of the project became the NEENAWA International Scientific Conference **“Wetland Archaeology and Prehistoric Networks in Europe”**, September 15-18, which was held in Kyiv and Kaniv on the basis of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Our University is one of the four partners in the NEENAWA Project's consortium. It plays a significant role in fulfilling its goals and tasks, since the SCOPES programme aims at the development and modernization of institutional aspects of research and teaching institutions in Eastern Europe. All efforts and events of the project are directly linked to teaching activities and pursuing its educational objectives. University teachers and students have thus become the main beneficiaries of the project.

Due to the initiative of the Department of Archaeology and Museum Studies, the Centre for Underwater Archaeology of the Faculty of History and the Centre for Paleoethnological Research, the Scientific Committee of the conference was created in which scientists from Switzerland, Macedonia, Russia and Ukraine were included. Specialists from international university centres and scientific establishments (Switzerland, Germany, Macedonia, Greece, Poland, Russia, Latvia, Belarus, etc.) and representatives of the Institute of Archaeology of NAS of Ukraine, National University of Kyiv-Mohyla Academy, B. Hrinchenko University of Kyiv, the Institute of Zoology of NAS of Ukraine, the National Natural History Museum of NAS of Ukraine, universities of Odesa, Kharkiv, Chernihiv, etc. were invited to take part in the conference. The conference highlighted the results of archaeological investigations of national and foreign scientists, including the results of international cooperation based on archaeological localities within Ukraine and brings together researchers working in Holocene European prehistoric archaeology. The discussed topics chronologically covered the period from the Mesolithic up to the Bronze Age.

The Ukrainian scientific and educational institutions were represented by:

- the Department of Archaeology and Museum Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv
- the Education Laboratory “Centre for Underwater Archaeology, Archaeological and Ethnological Research”, Taras Shevchenko National University of Kyiv
- the Archaeological Museum, Taras Shevchenko National University of Kyiv
- Th. Vovk Center for Paleoethnological Research
- the the Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine
- the Archaeological Museum IA, National Academy of Sciences of Ukraine
- the National Natural History Museum, National Academy of Sciences of Ukraine
- National University of Kyiv-Mohyla Academy
- B. Hrinchenko National University of Kyiv
- I.I. Mechnikov National University of Odessa
- T.G. Shevchenko National University of Chernihiv
- Kyiv Regional Archaeological Museum
- Kyiv Regional Center for Defense of Cultural Heritage Monuments

September 15, 2017

The opening of the conference and the plenary meeting took place on September 15, 2017 in the Main Building of Taras Shevchenko National University of Kyiv, on which the vice-rectors of the University professors Petro Bekh and Viktor Martyniuk, as well as the representative of the Swiss Embassy in Ukraine and Moldova, Holger Tausch gave their greetings for the participants. Dean of the Faculty of History prof. Ivan Patrylak, associate professor Pavlo Shydlovskyi and a head of the Education Laboratory Yana Morozova indicated the importance for the University and Ukrainian science of holding such events and the need for international cooperation in the field of archaeological research. The sincere wishes of the fruitful work of

the conference were expressed by the NEENAWA project participants.

The scientific part was presented by presentations describing the current state of the study of neolithization processes in Europe and the achievements of prehistoric archaeology in recent years. Among the speakers – prof. Albert Hafner (Switzerland), prof. Marzena Szmyt (Poland), Robert Hofmann, Liudmyla Shatilo (Germany), prof. Leonid Zalizniak, Mykhailo Videiko and Nataliia Burdo (Ukraine).

Within the framework of the first day of the conference, the opening of the exhibition «The first farmers and pastoralists on the territory of Ukraine» was held at the Archaeological Museum of Taras Shevchenko National University of Kyiv, as well as presentations of the editions:

HUMAN & LANDSCAPE: Prehistoric Archaeology of Eastern Europe. – VITA ANTIQUA, 9. Collection of scientific works. – Kyiv: 2017. – 282 p. – Ill. <http://vitaantiqua.org.ua/en/category/current-issue/>

Wetland Archaeology and Prehistoric Networks in Europe / NEENAWA International Scientific Conference, September 15th-18th, 2017 / eds. Y. Morozova, P. Shydlovskyi. – Kyiv-Kaniv, 2017. – 78 p. – Ill. <http://vitaantiqua.org.ua/en/category/library/>

After the presentations for the participants of the conference, an excursion to The Museum of Historical Treasures of Ukraine, The National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve were organized where the guests were able to get acquainted with the masterpieces of Old Rus architecture, as well as unique archaeological exhibits of Ancient Times and Early Middle Ages.

September 16, 2017

The next day, September 16, a trip to the Kaniv Nature Reserve took place, where the main part of the event was planned. During the trip, the participants attended the Kyiv Regional Archeological Museum in Trypillia village. It is in this area, in the end XIXth century some of the first excavations of Trypillian settlements were carried out by the archaeologist Vikentii Khvoika, after which this site became eponymous for the whole cultural complex. The participants of the conference were acquainted with the life of the famous scientist; they were able to see the collections of artifacts which reflect the prehistoric archeology of the Middle Dnieper region.

Upon arrival at the Kaniv Nature Reserve, reports and presentations dedicated to the study of specific settlements of the Neolithic – the Bronze Age of Southern and Eastern Europe were listened and discussed. Andrey Mazurkevich and Ekaterina

Dolbunova (Russia) presented an open lecture devoted to the study of lacustrine sites in North-Western Russia in the 7th-3rd Mill. BC. Among other speakers were prof. Sławomir Kadrow (Poland), Maxim Charniauski (Belorus), Valentina Todoroska, Zlata Blazeska, (Macedonia), Christoforos Arampatzis (Greece). Presentation of the project: “Airborne Survey: Ancient Landscapes of the Central Ukraine – Kyiv and Cherkasy Regions” and photo exhibition also took place.

September 17, 2017

September 17, 2017 (Kaniv Nature Reserve) – the reports on problems of the analysis of ceramic assemblages of Neolithic cultures in Europe were read by Caroline Heitz (Switzerland) and Dmytro Gaskevich (Ukraine). A workshop “**Lacustrine Dendrochronology in the Context of Pile Dwelling Archaeology at Lake Biel, Switzerland. Focus Measuring, Chronology – building, Dating**”. was held under the supervision by Matthias Bolliger and John Francuz (Switzerland).

After the scientific part on this day, the conference participants made a trip to the National Historical and Ethnographic Preserve “Pereyaslav” which situated near the town of Pereyaslav-Khmelnytskyi and attended an excursion in the Open-air Ethnographic Museum, which was read by the vice-director of the Preserve Oleksandr Kolybenko.

September 18, 2017

The last day of the conference, September 18, 2017 (Kaniv Nature Reserve) was dedicated to issues of prehistoric networks and the question of the interaction of the prehistoric societies in Southeastern Europe. Among the speakers were Prof. Nikos Chausidis, Goce Naumov, (Macedonia), Valerii Manko, Dmytro Kiosak, Anzhelika Kolesnychenko, Sergei Telizhenko, and Oleksandr Diachenko (Ukraine).

Part of the reports was devoted to the questions of transportation and use of natural resources and raw materials by the prehistoric population of Eastern Europe. This materials were presented by Marcis Kalniņš (Latvia), Alina Veiber, Oleh Tuboltsev, Yevhen Pichkur, Pavlo Shydlovskyi, Ivan Radomskyi and Dmytro Zhelaga (Ukraine).

At the end, a workshop «**Underwater Exploration of Wetland and Peat-bog Sites. Perspectives and Problems**» was held by Ekaterina Dolbunova (Russia).

During the conference the poster session on the subject of Wetland Archeology were presented by Gjore Milevski (Macedonia), Irina Khrustaleva, Anna Malyutina (Russia), Yana Morozova, Sergii Zelenko, Marta Andriyovych (Ukraine).

A number of lectures, presentations and posters were presented by the NEENAWA team:

Archaeology in Switzerland: Research from Under Water to High-Altitude Mountains (Prof. Albert Hafner, Bern)

Mobilities, Entanglements, Transformations. Pottery Practices in Neolithic Wetland Sites of the Swiss Plateau (Caroline Heitz, Bern)

Lacustrine Sites in North-Western Russia in the 7th-3rd Mill. BC (Andrey Mazurkevich, Ekaterina Dolbunova, St. Petersburg)

Wooden Post Buildings of the Lake Settlement Serteya XIV (Irina Khrustaleva, St. Petersburg)

Bone and Antler Items From Peat-Bog Settlements (the 6th – 3rd mill. BC) of North-Western Russia (Dnepr – Dvina Basin). Technological and Functional Features (Anna Malyutina, St. Petersburg)

Prehistoric Tool Kit for Surviving (Valentina Todoroska, Struga, Zlata Blazeska, Skopje)

With or Without You: the Formation of Identities in the Neolithic Balkans (Goce Naumov, Skopje)

Spatial Analysis of Marshy Areas: Neolithic Tell-Sites in Pelagonia (Gjore Milevski, Skopje)

Overview of the Osteological Mammal Material from the Surska Culture in the Context of Its Development and Adaptation of Its Communities to the Natural Environment (Alina Veiber, Kyiv)

Lithic assemblages of Early Agricultural Communities in Western Ukraine (Pavlo Shydlovskiy, Ivan Radomskiy, Dmytro Zhelaga, Kyiv)

Patterns of Ornaments on the Ceramic from the Lysa Gora Cemetery (Marta Andriyovych, Kyiv)

Perspectives for Wetland Archaeology, Surveys and Underwater Exploration in the Dnieper River, Ukraine (Yana Morozova, Sergii Zelenko, Kyiv)

Among the decisions of the Scientific Committee are:

– to expand the cooperation of scientific and educational institutions of Europe that were presented at the conference by the conducting internships for young scientists and lecturers from different countries at university centers,

– to create a system for the exchange of information on the archeology of Eastern Europe in order to unify modern methods of fixation, describing and systematizing data on prehistoric objects.

The conference itself was an exceptional opportunity to create a system of information and experience exchange, in research about European prehistoric sites, to introduce up-to-date methodologies of fixation and description of archaeological material and to promote Ukrainian archaeological heritage in the European system of research. An important value is the participation of Macedonian, Russian, Swiss and Ukrainian students in this event that will help to develop their knowledge about current theoretical and practical European scientific research and promote their international mobility during their academic experience. In terms of public benefit, the conference will help to represent the Ukrainian cultural and natural heritage at a European level.

We wish that young scientists, using acquired skills and knowledge, will broaden their circle of professional contacts, put their creative ideas in to practice for developing a liberal society, and become the most valuable resource for positive changes in the contemporary world.

<http://vovkcenter.org.ua/en/main/>

At Rector's office in Kyiv, 2016. From left: Prof. Rostyslav Terpylovskiy – Head of the Department of Archaeology and Museology, Dr. Pavlo Shydlovskiy – associate professor of the Department of Archaeology and Museology, Prof. Ivan Patryliak – Head of Faculty of History, prof. Leonid Huberskyi – Rector of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Prof. Albert Hafner – Head of Department of Prehistoric Archaeology of the Institute of Archaeological Sciences, Bern University (Switzerland), Prof. Petro Bekh – Vice Rector (International Relations) of Taras Shevchenko National University of Kyiv

September 15th, 2017, Kyiv. Opening the conference at Taras Shevchenko National University of Kyiv. From left: Yana Morozova, Albert Hafner, Petro Bech and Viktor Martyniuk

Opening the conference. Marzena Szmyt (Poznan, Poland) and Pavlo Shydlovskyi

Presentation by Albert Hafner (Bern, Switzerland) "Archaeology in Switzerland: Research from Under Water to High-Altitude Mountains"

Greetings from Andrei Mazurkevich (St. Petersburg, Russia)

Presentation by Robert Hofman and Liudmyla Shatilo (Kiel, Germany) "Trypillia – Strategy and Results of an ongoing Ukrainian-European Project"

Liudmyla Shatilo (Kiel, Germany)

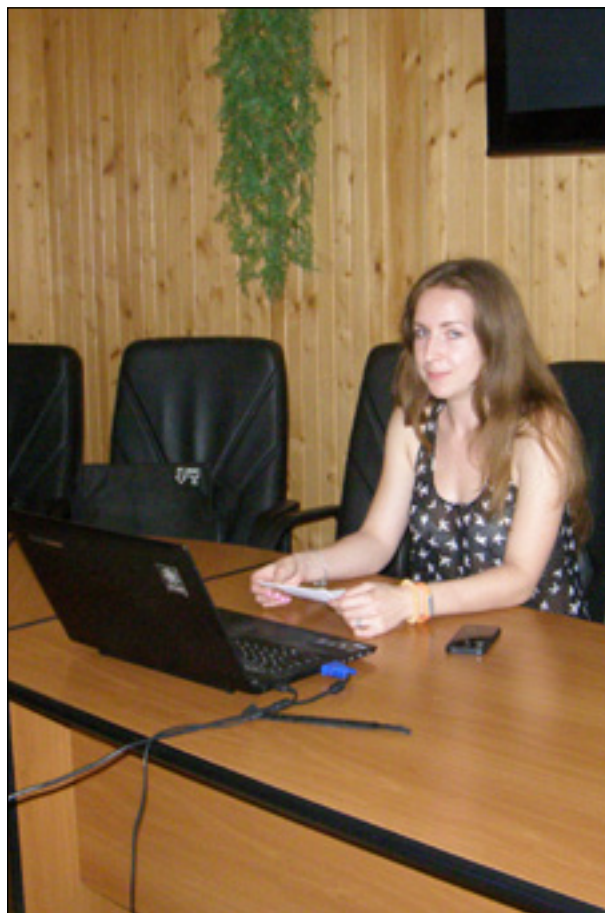
September 15th, 2017. Plenary session in the Red Building of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Participants from Macedonia and Switzerland at the Plenary session

Presentation by Mykhailo Videiko (Kyiv, Ukraine) "Life on the Eastern Borders of Old Europe"

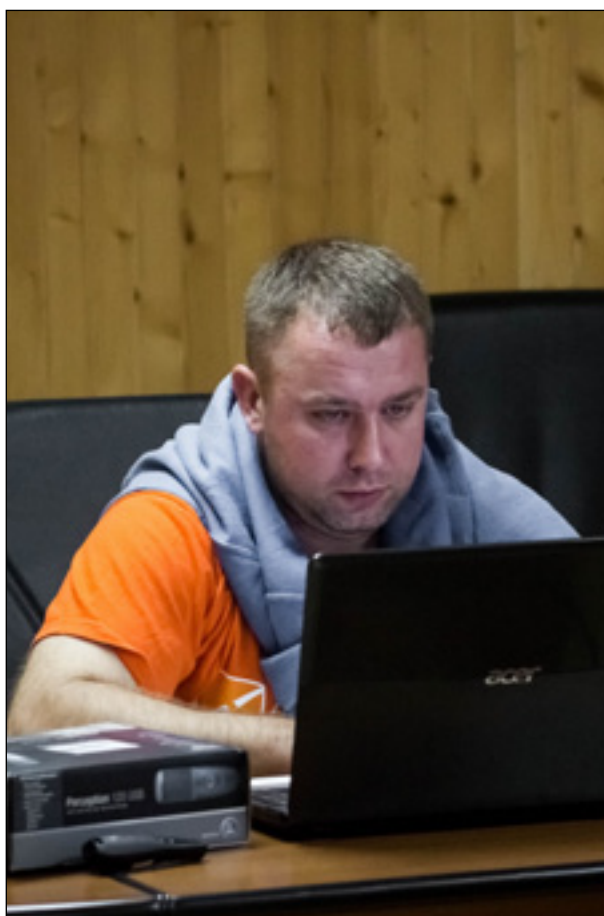
September 16th, 2017, the Kaniv Nature Reserve. Marta Andriiovych as a moderator of session

The conference participants Serhii Telizhenko, Valerii Manko (Kyiv, Ukraine) and Marzena Szmyt (Poznan, Poland)

Presentation by Nikos Chausidis (Skopje, Macedonia) "«River People» of the Northern Black Sea and Macedonia"

Presentation by Yevhen Pichkur (Kyiv, Ukraine) "Mining and Transportation of Flint by Cucuteni-Trypillian Tribes"

Presentation by Ekaterina Dolbunova (St. Petersburg, Russia) "Lacustrine Sites in North-Western Russia in the 7th-3rd Mill. BC"

Presentation by Goce Naumov (Skopje, Macedonia) "With or Without You: The Formation of Identities in the Neolithic Balkans"

Workshop "Lacustrine Dendrochronology in the Context of Pile Dwelling Archaeology" led by Matthias Bolliger and John Francuz (Bern, Switzerland)

Mariia Tymoshenko and Alina Veiber studying a dendrochronological method at workshop

Marzena Szmyt

Excursion around the National Historical and Ethnographic Preserve "Pereyaslav" guided by Oleksandr Kolybenko

Participants of the conference during excursion in Preserve "Pereyaslav"

On the Dnieper River bank

Я. Морозова, П. Шидловський

КРОК ВПЕРЕД: Міжнародна наукова конференція NEENAWA 2017, звіт

Значним кроком у створенні мережі для вивчення східноєвропейського неоліту і в той же час завершальною подією проекту NEENAWA (Network in Eastern European Neolithic and Wetland Archaeology for the improvement of field techniques and dating methods) стала міжнародна наукова конференція **"Археологія річок і озер та первісні спільноти Європи"**, яка відбулася 15-18 вересня 2017 р. у Києві та Каневі на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Наш університет виступив одним з чотирьох партнерів консорціуму проекту. Він відіграв важливу роль у виконанні своїх цілей та завдань проекту, оскільки програма SCOPES спрямована на розвиток та модернізацію інституційних аспектів дослідницьких та навчальних установ Східної Європи. Всі зусилля та заходи проекту безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю, а викладачі та студенти університету стали головними бенефіціарами проекту.

За ініціативи Кафедри археології та музеєзнавства, Центру підводної археології історичного факультету та Центру палеоетнологічних досліджень, було сформовано науковий комітет конференції, куди увійшли дослідники з Швейцарії, Македонії, Росії та України. Спеціалісти з міжнародних і вітчизняних університетських центрів та наукових установ були запрошені до участі. На конференції висвітлювались результати археологічних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, значна частина яких отримана в результаті міжнародного співробітництва під час вивчення пам'яток з території України. Тематика конференції хронологічно охоплювала періоди від мезоліту – до доби бронзи та об'єднала дослідників голоцену первісної археології Європи.

Українські наукові та освітні установи були представлені співробітниками та членами:

— Кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

— Навчальної лабораторії «Центр підводної археології, археологічних та етнологічних досліджень» Київського національного університету імені Тараса Шевченка

— Археологічного музею Київського національного університету імені Тараса Шевченка

— Центру палеоетнологічних досліджень ім. Хв. Вовка

— Інституту археології НАН України

— Археологічного музею ІА НАН України

— Національного науково-природничого музею НАН України

— Національного університету «Києво-Могилянська академія»

— Київського національного університету імені Б. Грінченка

— Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

— Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

— Київського обласного археологічного музею

— Київського обласного центру охорони і наукових досліджень пам'яток культурної спадщини.

15 вересня 2017 року

Відкриття конференції та пленарне засідання відбулося 15 вересня 2017 року у Головні будівлі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на якому проректори університету професори Петро Бех та Віктор Мартинюк, а також представник Посольства Швейцарії в Україні та Молдові Хольгер Тауш привітали учасників. Декан історичного факультету проф. Іван Патриляк, доцент Павло Шидловський та керівник Навчальної лабораторії Яна Морозова вказали на важливість для університету та української науки проведення таких заходів та необхідність міжнародного співробітництва у сфері археологічних досліджень. Учасники проекту NEENAWA висловили щирі побажання плідної роботи конференції.

Наукова частина була представлена презентаціями, що стосуються сучасного стану ви-

вчення процесів неолітизації в Європі та досягнень первісної археології останніх років. Серед доповідачів – проф. Альберт Хафнер (Швейцарія), проф. Мажена Шміт (Польща), Роберт Хофманн, Людмила Шатіло (Німеччина), проф. Леонід Залізник, Михайло Відейко та Наталія Бурдо (Україна).

У рамках першого дня конференції в Археологічному музеї Київського національного університету імені Тараса Шевченка відбулося відкриття виставки "Перші землероби та скотарі на території України", а також презентації видань:

ЛЮДИНА ТА ЛАНДШАФТ: Первісна археологія Східної Європи. – VITA ANTIQUA, 9. Збірка наукових статей. – Київ: 2017. – 282 с. – Іл.

<http://vitaantiqua.org.ua/en/category/current-issue/>

Археологія річок та озер і первісні спільноти Європи / Міжнародна наукова конференція НЕЕНАВА, 15-18 вересня 2017 року / ред. Я. Морозова, П. Шидловський. – Київ-Канів, 2017. – 78 с. – Іл.

<http://vitaantiqua.org.ua/en/category/library/>

Після презентацій для учасників конференції була організована екскурсія до Музею історичних коштовностей України, Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, де гості змогли ознайомитися як з шедеврами давньоруської архітектури, так і унікальними археологічними експонатами стародавніх часів і раннього середньовіччя.

16 вересня 2017

Наступного дня, 16 вересня, відбулася поїздка до Канівського природного заповідника, де була запланована основна частина заходу. Під час поїздки учасники відвідали Київський обласний археологічний музей у с. Трипілля. Саме в цій місцевості наприкінці XIX ст. археолог Вікентій Хвойка проводив одні з перших розкопок трипільських поселень, після чого поселення в Трипіллі стало епонімним для всього культурного комплексу. Учасники конференції ознайомилися з життям відомого вченого, а також мали змогу ознайомитися з колекціями артефактів, які відображають первісну археологію Середнього Подніпров'я.

Після прибуття до Канівського заповідника були заслухані та обговорені доповіді та презентації, присвячені вивченню конкретних поселень неоліту – бронзової доби Південної та Східної Європи. Катерина Долбунова у співавторстві з Андрієм Мазуркевичем (Росія) презентувала відкриту лекцію, присвячену вивченню озерних стоянок Північно-Західної Росії 7 – 3 тис. до н.е. Серед інших доповідачів – проф. Славомир Кадоров (Польща), Максим Чарняускі (Білорусь), Валентина Тодороська, Злата Блазеска (Македонія), Крістофорос Арампатіс (Греція). Також

відбулося відкриття фотовиставки, присвяченої первісним культурам Європи.

17 вересня 2017

17 вересня 2017 року (Канівський природний заповідник) – було заслухано доповіді з питань аналізу керамічних колекцій неолітичних культур в Європі – Каролін Хейтс (Швейцарія) та Дмитра Гаскевича (Україна). Під керівництвом Маттіаса Боллігера та Джона Франкуза (Швейцарія) було проведено семінар «Озерна дендро-хронологія в контексті дослідження пальових будинків на озері Біль, Швейцарія. Фокус: обміри, хронологія будівництва, датування».

Після наукової частини, учасники конференції здійснили поїздку до Національного історико-етнографічного заповідника "Переяслав", який розташовується неподалік міста Переяслав-Хмельницький і відвідали екскурсію до Етнографічного музею під відкритим небом, яку провів заступник директора заповідника Олександр Колибенко.

18 вересня 2017

Останній день конференції, 18 вересня 2017 року (Канівський природний заповідник), був присвячений питанням дослідження первісних мереж і взаємодії первісних суспільств Південно-Східної Європи. Серед доповідачів – проф. Нікос Чаусідіс, Гоце Наумов (Македонія), Валерій Манько, Дмитро Кіосак, Анжеліка Колесниченко, Сергій Теліженко та Олександр Дяченко (Україна).

Частина доповідей була присвячена питанням транспортування та використання природних ресурсів і сировини первісним населенням Східної Європи. Ці матеріали були представлені Марцісом Кальніншем (Латвія), Аліною Вейбер, Олегом Тубольцевим, Євгеном Пічкуром, Павлом Шидловським, Іваном Радомським та Дмитром Желагою (Україна).

На завершення відбувся воркшоп «Підводні дослідження заплавних та болотяних стоянок. Перспективи та проблеми» під керівництвом Катерини Долбунової (Росія).

Під час конференції стендові доповіді з археології річок та озер представили Жьоре Мілевські (Македонія), Ірина Хрустальова, Анна Малютіна (Росія), Яна Морозова, Сергій Зеленко, Марта Андрійович (Україна).

Команда NEENAWA представила ряд лекцій, презентацій та стендів:

Археологія в Швейцарії: від досліджень під водою до високогір'їв (проф. Альберт Хафнер, Берн);

Мобільність та трансформація. Практика гончарства на неолітичних заплавних стоянках Швейцарського плато (Каролін Хейтс, Берн);

Озерні стоянки Північно-Західної Росії у 7-му – 3-му тисячоліттях до н.е. (Андрій Мазуркевич, Катерина Долбунова, Санкт-Петербург);

Дерев'яні залишки будівель озерного поселення Сертея XIV (Ірина Хрустальова, Санкт-Петербург);

Вироби з кістки та рогу з торф'яникових стоянок (6 – 3 ст. до н.е.) Північно-Західної Росії (Дніпро-Двінський басейн). Технологічні та функціональні риси (Анна Малютіна, Санкт-Петербург);

Доісторичний набір інструментів для виживання (Валентина Тодороська, Струга, Злата Блазеска, Скоп'є);

З вами або без вас: формування ідентичностей в балканському неоліті (Гоце Наумов, Скоп'є);

Просторовий аналіз болотяних територій: Неолітичні теллі в Пелагонії (Жьоре Мілевські, Скоп'є);

Огляд остеологічного матеріалу ссавців з археологічних пам'яток сурської культури в контексті адаптації її носіїв до навколишнього середовища (Аліна Вейбер, Київ);

Кам'яні комплекси ранньоземлеробських спільнот Західної України (Павло Шидловський, Іван Радомський, Дмитро Желага, Київ);

Орнаментальні сюжети на кераміці з неолітичного могильника Лиса Гора (Марта Андрійович, Київ);

Перспективи заплавної археології, обстеження та підводного дослідження Дніпра, Україна (Яна Морозова, Сергій Зеленко, Київ).

Серед рішень Наукового комітету:

– розширити співпрацю наукових і освітніх установ Європи, які були представлені на конференції проведенням стажувань для молодих вчених і викладачів з різних країн в університетських центрах;

– створити систему обміну інформацією про археологію Східної Європи з метою уніфікації сучасних методів фіксації, опису та систематизації даних про доісторичні об'єкти.

Сама конференція стала унікальною можливістю створення системи обміну інформацією та досвідом в галузі вивчення первісних пам'яток Європи, з метою презентації сучасних методик фіксації та опису археологічного матеріалу та включення вітчизняної археологічної спадщини до європейської системи досліджень. Важливе значення мала участь українських та закордонних студентів у цій події, що допоможе їм поглибити свої знання про сучасні теоретичні та практичні європейські наукові досягнення та сприятиме міжнародній мобільності.

Ми хочемо, щоб молоді вчені, використовуючи набуті навички та знання, розширили коло своїх професійних контактів, ввели свої творчі ідеї в практику розвитку ліберального суспільства і стали найціннішим ресурсом для позитивних змін у сучасному світі.

<http://vovkcenter.org.ua/en/main/>